

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเหมืองฝายบ้านฝายมูล อำเภอกำแพง จังหวัดน่าน ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพัฒนาการรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเหมืองฝาย และ เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาและการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเหมืองฝาย บ้านฝายมูล อำเภอกำแพง จังหวัดน่าน โดยผลการศึกษาวิจัยมีดังต่อไปนี้

7.1 สรุปผลการศึกษา

7.2 อภิปรายผลการศึกษา

7.3 ข้อเสนอแนะ

7.1 สรุปผลการศึกษา

การจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเหมืองฝายบ้านฝายมูลคือระบบการจัดการทรัพยากร โดยชุมชนเพื่อชุมชนมานานแล้ว มีพัฒนาการจากอดีตถึงปัจจุบันโดยสรุปได้ดังต่อไปนี้

7.1.1 พัฒนาการการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเหมืองฝายบ้านฝายมูล

(1) ยุคเจ้าเมืองน่าน ฝายแห่งนี้สร้างขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2377 โดยคำสั่งของเจ้าเมืองน่าน ให้เกณฑ์แรงงานจากหลายหมู่บ้านมาช่วยกันสร้างฝายและลำเหมือง เพื่อกักเก็บน้ำและนำน้ำเข้านาเพื่อการเพาะปลูกในที่นาเจ้า พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในอำเภอกำแพงปัจจุบัน ผลผลิตที่ได้ก็จะจัดส่งให้เจ้าเมืองและส่วนที่เหลือก็ไว้บริโภคภายในครัวเรือนของแรงงานที่ทำงานเจ้า ในช่วงนี้ทรัพยากรน้ำมีปริมาณมากเพียงพอต่อการเพาะปลูก การจัดสรรน้ำใช้วิธีการส่งน้ำตลอดเวลา ผู้มีอำนาจในการจัดสรรแบ่งปันน้ำคือผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าเมืองน่าน ให้มีตำแหน่งเรียกว่า “แสน” ระบบการจัดการทรัพยากรน้ำในช่วงนี้ยังไม่มี ความซับซ้อนเพียงแต่ทำตามคำสั่งของผู้ที่มีตำแหน่งว่าแสน และความสัมพันธ์ของผู้ใช้น้ำและผู้จัดสรรน้ำเป็นไปในระบบของผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง

(2) ยุคช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากเจ้าเมืองน่านมาเป็นรัฐไทย เมืองน่านได้รับการจัดตั้งเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2472 การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเปลี่ยนจากระบบผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองมาสู่การคัดเลือกผู้นำหรือนายฝายโดยกลุ่มผู้ใช้น้ำ และในช่วงปี พ.ศ. 2482 ได้มีการก่อตั้งสมาคมชลประทานราษฎร์ อำเภอกำแพง

จังหวัดน่าน มีการบริหารจัดการแบบซับซ้อนมากยิ่งขึ้น มีคณะกรรมการบริหารจัดการหลายฝ่าย เพื่อดำเนินการจัดสรรแบ่งปันน้ำและกำหนดกฎระเบียบขององค์กร ซึ่งในยุคนี้กลุ่มผู้ใช้น้ำประกอบด้วยหลายตำบล หมู่บ้าน ทั้งพื้นที่ต้นน้ำ พื้นที่ท้ายน้ำ ซึ่งนายฝ่ายมีหน้าที่ดำเนินการทุกอย่างเกี่ยวกับเหมืองฝาย การวางแผนการใช้น้ำ การซ่อมบำรุงเหมืองฝาย เป็นต้น นายฝ่ายจะเป็นที่ยอมรับของกลุ่มผู้ใช้น้ำ และความสัมพันธ์ของกลุ่มในยุคนี้คือแบบพึ่งพาอาศัยกัน แบ่งปันกัน ระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานยังมีความสำคัญอยู่ จนกระทั่งถึงยุคการเปลี่ยนแปลงในด้านการพัฒนาต่างๆ เข้ามาในพื้นที่ เช่น ถนนเข้าสู่พื้นที่ การส่งเสริมในด้านต่างๆ ของหน่วยงานราชการ ระบบการแลกเปลี่ยนเงินตราที่เข้ามามีความสำคัญกว่าระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานเช่นในอดีต

(3) ยุคปัจจุบัน หลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต การเข้ามาของการพัฒนาในด้านต่างๆ ทำให้ความต้องการใช้น้ำมีมากขึ้น ในขณะที่ปริมาณน้ำที่มีอยู่ไม่ได้เพิ่มขึ้นตามไปด้วย แต่กลับลดลงเนื่องมาจากการตัดไม้ทำลายป่าต้นน้ำเหนือฝายขึ้นไป นอกจากนี้คณะกรรมการบริหารจัดการเหมืองฝายยังเปลี่ยนแปลงไปจากในช่วงก่อตั้งสมาคมผู้ใช้น้ำชลประทานราษฎร์ มาเป็น กลุ่มผู้ใช้น้ำเหมืองฝายน้ำอย่างลูกที่ 1 รูปแบบการบริหารจะลดความซับซ้อนลง แต่ยังมีนายฝ่ายเป็นผู้จัดการกิจการทุกอย่างเกี่ยวกับเหมืองฝายอยู่เช่นเดิม โดยมีผู้ช่วย และนายเหมืองจากบ้านต่างๆ ทำหน้าที่ประสานงานกับกลุ่มผู้ใช้น้ำจากบ้านต่างๆ เช่นเดิม การใช้น้ำจากเหมืองฝายเพื่อการเกษตรนอกจากทำนา ปลูกข้าวแล้ว ปัจจุบันยังมีการปลูกพืชเศรษฐกิจประเภทอื่นอีก เช่น ข้าวโพด พริก กระหล่ำ และพืชเศรษฐกิจประเภทอื่นๆ ปัจจุบันฝายน้ำอย่างลูกที่ 1 สร้างเป็นฝายคอนกรีตและลำเหมืองบางส่วนสร้างด้วยคอนกรีตทำให้สามารถลดจำนวนแรงงานที่ต้องใช้ในการขุดลอกและซ่อมแซมลำเหมืองได้ เหมืองฝายในปัจจุบัน ได้ทำหน้าที่ในการส่งน้ำเพื่อการเกษตรและคือสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของบ้านฝายมูล ชุมชนไทยพวนแห่งเดียวในอำเภอท่าวังผาที่ได้รับเลือกให้เป็นนายฝ่ายมาตลอด ที่ตั้งของชุมชนอยู่ใกล้กับฝายจึงได้รับเลือกให้ทำหน้าที่ดูแลเรื่องฝายมาโดยตลอด จนกลายเป็นสิ่งสำคัญสำหรับคน ในชุมชนที่ให้ความสำคัญและเป็นส่วนหนึ่งในการเข้าถึงทรัพยากรน้ำและเป็นที่ยอมรับของชุมชนรอบข้างที่มีความแตกต่างในด้านชาติพันธุ์ คือเป็นชาวไทยลื้อ ชาวน่าน เป็นต้น

พัฒนาการการจัดการทรัพยากรน้ำผ่านองค์กรเหมืองฝายของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันคือ ภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่ใช้หลักการการถ่ายทอดองค์ความรู้โดยใช้หลักการจัดการทรัพยากร โดยชุมชน (Community-based Resources Management) ทั้งในด้านการจัดการน้ำ การจัดการองค์กร ชุมชนมีความผูกพันใกล้ชิดกับระบบการจัดการน้ำขององค์กรเหมืองฝายจนกระทั่งกลายมาเป็นส่วนหนึ่งในการดำรงชีวิตและกลายเป็นคำขวัญของชุมชนบ้านฝายมูล

7.1.2 การปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเหมืองฝาย

แม้ว่าการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเหมืองฝายบ้านฝายมูลเป็นไปอย่างช้าๆ ไม่กระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนผู้ใช้น้ำจากเหมืองฝายมากนัก แต่ก็มีมีการปรับเปลี่ยน โดยปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เกิดขึ้น โดยสรุปดังนี้

(1) การปรับเปลี่ยนการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเหมืองฝาย

การเปลี่ยนแปลงประการแรกคือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางกายภาพจากฝายไม้มาเป็นฝายคอนกรีต การปรับตัวของกลุ่มผู้ใช้น้ำมาจากการประสบปัญหาด้านการซ่อมบำรุงฝายไม้ เพราะไม้ที่จะใช้น้ำมาก่อนสร้างและซ่อมแซมนั้นหายากมาก สาเหตุจากการประกาศเขตป่าสงวนและห้ามตัดไม้ของรัฐ ทำให้ชุมชนร่วมกันระดมเงินทุนมาสร้างเป็นฝายคอนกรีต ที่มีความทนทานมากกว่าฝายไม้ และไม่ต้องซ่อมบำรุงทุกปีเช่นฝายไม้ แต่ก็ทำให้ภูมิปัญญาในการสร้างฝายไม้ดอกหลักสูตรสูญหายไปด้วย

การปรับเปลี่ยนประการที่สองคือรูปแบบองค์กรการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายในปัจจุบันมีความซับซ้อนน้อยกว่าเมื่อรวมกลุ่มผู้ใช้น้ำในช่วงแรก เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงมาเป็นฝายคอนกรีตและการปรับเปลี่ยนวิธีการระดมแรงงานมาสู่การจ้างงาน การประสานงานขององค์กรดำเนินการ โดยนายฝายและนายเหมืองเท่านั้น

ประการที่สามคือ การระดมแรงงานในการทำงานเหมืองฝายการปรับเปลี่ยนการระดมแรงงาน การอพยพไปทำงานนอกพื้นที่มากขึ้นของประชากรวัยแรงงาน ทำให้การระดมแรงงานเพื่อขุดลอกหรือซ่อมแซมเหมืองฝายเปลี่ยนไปเป็นการจ้างงาน ใช้เงินเป็นตัวแทนการแลกเปลี่ยนแรงงาน ซึ่งไม่สามารถใช้แรงงานจากกลุ่มผู้ใช้น้ำได้อย่างเพียงพอเช่นในอดีต

ประการที่สี่คือ กฎระเบียบ และพิธีการเลี้ยงผีฝาย กฎระเบียบที่เพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีต แสดงให้เห็นถึงการฝ่าฝืนหรือล่วงละเมิดสิทธิในการใช้น้ำ หรือทรัพยากรส่วนรวมทำให้ต้องมีการกำหนดกฎเกณฑ์เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้พิธีกรรมการเลี้ยงผีฝายที่ยังคงดำรงรักษาไว้เช่นในอดีต แต่การมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ใช้น้ำได้ลดลงหรือเกือบจะไม่ได้มีส่วนร่วมในพิธีกรรมนี้มากเท่าใดนัก

(2) ปัจจัยที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนการจัดการทรัพยากรน้ำองค์กรเหมืองฝายประกอบด้วย ปัจจัยภายในชุมชนและปัจจัยภายนอกชุมชน ดังต่อไปนี้คือ

ประการแรกปัจจัยภายในชุมชนคือ

1) การเพิ่มขึ้นของประชากรได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ทำการเกษตร การแบ่งพื้นที่ทำนาให้กับลูกๆ ที่แยกครอบครัวไปทำให้พื้นที่ถือครองลดน้อยลงและการที่ประกาศเขตป่าสงวนทำให้ชาวนาไม่สามารถบุกเบิกพื้นที่ทำกินเพิ่มได้

2) ระบบการผลิตเพื่อยังชีพและการค้า ภายหลังจากการส่งเสริมของหน่วยงานราชการและบริษัทเอกชนให้ปลูกข้าวเพื่อขายและพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นๆ ทำให้กลุ่มผู้ใช้ น้ำหลายรายหันมาปลูกข้าวและพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นๆ เพื่อขายและมีความต้องการน้ำเพื่อการเพาะปลูกเพิ่มตามไปด้วย

3) การเคลื่อนย้ายแรงงานสู่เมืองใหญ่ของประชากรวัยแรงงานที่เคยทำงานในภาคการเกษตรเปลี่ยนเป็นไปทำงานในเมืองมากขึ้น รายได้จากการทำงานในเมืองนั้นได้มากกว่าการทำงานภาคการเกษตรและสามารถนำมาสนับสนุนภาคการเกษตรได้อีกด้วย

4) การรื้อฟื้นประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนไทยพวน เช่น ภาษาพูด เรือนไทยพวน กำแพงบรรพชน และการก่อตั้งสภาวัฒนธรรมไทยพวน ได้รวมเอาเหมืองฝายน้ำอย่างลูกที่ 1 เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของชุมชน เพื่อความชอบธรรมในการควบคุมการใช้ทรัพยากรผ่านตำแหน่งนายฝายของชุมชน

ประการที่สอง ปัจจัยภายนอกชุมชนคือ

1) ระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่เยาวชนในชุมชนได้รับ ทำให้คนเปลี่ยนการทำงาน ไปทำงานนอกภาคการเกษตร ซึ่งได้รับความยอมรับมากกว่าการทำงานในภาคการเกษตร

2) ค่านิยมการบริโภคและเศรษฐกิจทุนนิยม ความเจริญในด้านต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชนนำไปสู่การสะสมทุนหรือผลกำไรให้มากกว่าเดิมเพื่อนำไปใช้ซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภคตามกระแสความนิยมและจากการที่คนที่ไปทำงานนอกบ้านแล้วมีเงินมาปลูกบ้านใหม่หรือซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ก็เป็นแรงจูงใจให้คนอื่นๆ ในชุมชนเกิดความต้องการตามไปด้วย

3) บทบาทของภาครัฐในการสนับสนุนในด้านเงินงบประมาณเพื่อซ่อมบำรุงเหมืองฝาย และการสนับสนุนกิจกรรมของเหมืองฝายของภาครัฐทำให้การส่งน้ำของระบบเหมืองฝายมีความสะดวกสบายและยังคงเป็นการจัดสรรน้ำหลักของสังคมเกษตรกรรมของชุมชนผู้ใช้น้ำที่มีประสิทธิภาพ

7.2 อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษาพัฒนาการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเหมืองฝายบ้านฝายมูล ที่ได้สืบทอดการจัดการน้ำ โดยมีกลุ่มผู้ใช้ น้ำจากทั้งสามตำบลร่วมมือร่วมกันทั้งในด้านการก่อสร้างฝาย การซ่อมบำรุงฝาย ทำให้เหมืองฝายแห่งนี้ยังประโยชน์ต่อเกษตรกรทั้งสามตำบลมาเป็นระยะเวลากว่า 166 ปี ตำแหน่งนายฝายเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญอย่างมากใน

กิจกรรมของเหมืองฝายทั้งหมด เช่น การซ่อมบำรุงฝาย ลำเหมือง การจัดสรรน้ำ การเรียกระดมแรงงานเพื่อซ่อมบำรุงฝาย และตำแหน่งนายฝายนี้ก็จะได้รับเลือกจากชุมชนไทยพวนบ้านฝายมูลให้เป็นนายฝายมาเกือบทุกสมัย ซึ่งชาวไทยพวนบ้านฝายมูลมีความภาคภูมิใจในการเป็นผู้นำในการจัดการทรัพยากรน้ำที่มีความสำคัญต่อการเกษตรและการยังชีพของเกษตรกรเป็นจำนวนมาก

งานศึกษาเรื่องพัฒนาการจัดการน้ำขององค์กรเหมืองฝาย อ้างใน “น้ำ การจัดการทรัพยากรในกลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน” ได้กล่าวถึงอาณาจักรล้านนา ว่า วัฒนธรรมของชนเผ่าไทยนิยมบริโภคน้ำ วิถีการผลิตจึงปลูกข้าวเป็นหลัก ดังนั้นการสร้างระบบชลประทานเพื่อทดน้ำให้ทั่วถึงสำหรับพื้นที่ทำนาจึงจำเป็นอย่างยิ่ง ประกอบกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของอาณาจักรล้านนา เป็นพื้นที่ราบลุ่มตามความยาวของแม่น้ำปิง มีแม่น้ำ ห้วย สาขาจำนวนมาก ทำให้สามารถสร้างระบบชลประทานเพื่อทดน้ำเข้าพื้นที่นาได้อย่างเหมาะสม

โดยผู้ที่มีหน้าที่บังคับใช้กฎหมายมังรายศาสตร์ในอดีตมีดังต่อไปนี้

ขุนนายฝาย มีหน้าที่เกี่ยวกับเหมืองฝาย โดยตรง เช่น เรียกเกณฑ์แรงงาน ไปทำฝายทุกปี ก่อนฤดูการทำนา พร้อมทั้งกำหนดลักษณะอุปกรณ์ที่จะต้องใช้ในการทำงานเพื่อให้ผู้ถูกเกณฑ์นำไปด้วย

หมื่นลำนน้ำ มีหน้าที่เป็นผู้ประสานงานเกี่ยวกับการใช้น้ำ เพื่อให้ชุมชนต้นน้ำ และปลายน้ำ มีโอกาสรับน้ำจากฝายอย่างเป็นธรรม

เลียบน้ำ มีหน้าที่คอยตรวจตราดูแลการจัดแบ่งน้ำ การระบายน้ำ อาจแต่งตั้งเป็นถาวร หรือผลัดเปลี่ยนกันได้

ผู้ทำหน้าที่เหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการควบคุมแรงงานและประชาชน กลุ่มผู้ใช้น้ำต้องให้ความเคารพต่อสิทธิของผู้อื่น เคารพสิทธิของส่วนรวม ไม่ล่วงละเมิดในกฎข้อบังคับของเหมืองฝาย ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่นทั้งในด้านการใช้แรงงาน และในด้านการใช้น้ำ

และจากการศึกษาในอดีตพบว่าเป้าหมายหลักของการบัญญัติกฎหมายมังรายศาสตร์ คือการมีความมั่นคงในการมีข้าวบริโภค ด้วยวิธีการบริหารระบบการจัดการน้ำ โดยให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่เหมืองฝายในการเกณฑ์แรงงาน ประสานงาน ตัดสินความผิด แก้ปัญหา ความขัดแย้งในการใช้น้ำ

ระบบการจัดการน้ำได้ถูกถ่ายทอดต่อๆ กันมาในชุมชนเกษตรกรรมอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งปรากฏเป็น “วัฒนธรรมการจัดการน้ำ” ที่มีกฎจารีตประเพณีของชุมชนเกษตรกรรมรองรับอย่างต่อเนื่องยาวนาน トラบจนถึงปัจจุบันในชุมชนภาคเหนือ (ดูภาคผนวก ค เพิ่มเติม)

ซึ่งการจัดการน้ำของชุมชนบ้านฝายมูลก็ได้มีพัฒนาการที่ต่อเนื่องยาวนาน และสอดคล้องกับประวัติศาสตร์การจัดการน้ำของล้านนาในอดีตทั้งในด้านการระดมแรงงาน การจัดสรรน้ำเข้านา และประเพณีการเลี้ยงฝาย

นอกจากนี้การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษาการปรับเปลี่ยนขององค์กรในการจัดการน้ำของท้องถิ่นว่าจะเป็นไปได้ไปอย่างไร จะสามารถจัดการ บริหารทรัพยากรน้ำที่มีอยู่ให้เพียงพอต่อความต้องการของชุมชนและกลุ่มผู้ใช้น้ำได้หรือไม่ หากว่าการเปลี่ยนแปลงการใช้แรงงานในการบำรุงรักษาเหมืองฝายจากการระดมแรงงานมาสู่การจ้างแรงงาน การเข้ามาของระบบทุนนิยม รายได้จากอาชีพนอกภาคเกษตรที่มากกว่าการทำนา จะมีส่วนทำให้การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนเปลี่ยนไปหรือไม่ ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้มีดังต่อไปนี้

(1) การปรับเปลี่ยนในเรื่องการระดมแรงงาน คือส่วนหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงบทบาทและวิถีคิดของกลุ่มผู้ใช้น้ำ ในอดีตการส่งแรงงานเป็นหน้าที่ของสมาชิกเหมืองฝาย การทำงานเหมืองฝายแลกกับการใช้น้ำ แต่ในปัจจุบันการจ่ายเงินคือหน้าที่ของผู้ใช้น้ำ ไม่ต้องส่งแรงงานเช่นในอดีต

(2) การเปลี่ยนไปเป็นฝายคอนกรีตเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งในการปรับตัวของกลุ่ม แม้ว่าประเด็นหลักในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของเหมืองฝายมาเป็นฝายคอนกรีตแล้วทำให้ภูมิปัญญาในการสร้างฝายไม้สูญหายไปด้วย เนื่องจากสร้างฝายคอนกรีตแล้วไม่ต้องมีการซ่อมแซมทุกปีเช่นในอดีต แต่ก็คือการปรับตัวต่อขีดจำกัดในการหาทรัพยากร ไม้มาสร้างฝาย

(3) บทบาทขององค์กรการจัดการน้ำเริ่มลดลง เพราะไม่สามารถเรียกระดมแรงงานได้เช่นเดิม เนื่องจากการปรับเปลี่ยนในเรื่องแรงงานที่ชุมชนได้รับกระแสการพัฒนาในด้านบริโภคนิยมและเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เร่งสะสมทุนเพื่อนำไปใช้จ่ายเพิ่มขึ้น แต่ถึงแม้ว่าองค์กรมีบทบาทลดลง แต่ก็ยังอยู่ในระดับที่ได้รับความเชื่อถือจากกลุ่มผู้ใช้น้ำ

(4) ระบบการผลิตเพื่อการค้าทำให้เกิดปัญหาในด้านการจัดการน้ำ เช่น ในหมู่บ้านที่ทำการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจมีความต้องการปริมาณน้ำมาก ก็จะแจ้งความต้องการกับนายฝาย และการจัดสรรน้ำยังอยู่ในระดับที่สามารถพูดคุยตกลงกันได้

งานศึกษาเรื่องสายน้ำและความเป็นไท ในหัวข้อองค์กรเหมืองฝายระบุดึงการปรับเปลี่ยนขององค์กรเหมืองฝายมาจาก การจัดการน้ำของชุมชนเพื่อการเกษตร มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปจากยังชีพมาเป็นเพื่อการพาณิชย์มากขึ้น ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำภายในชุมชนท้องถิ่น เป็นความขัดแย้งภายในชุมชนท้องถิ่นที่ใช้ประโยชน์จากลุ่มน้ำเดียวกัน ระหว่างเกษตรกรที่ทำการผลิตเพื่อยังชีพฝายหนึ่ง กับเกษตรกรที่ทำการผลิตเชิง

พาณิชย์ ทำให้ระบบการผลิตมีความแตกต่างกัน ส่งผลให้ความต้องการใช้น้ำแตกต่างกันตามไปด้วย ทั้งในแง่ของปริมาณน้ำที่ต้องการ และระยะเวลาที่ต้องการใช้น้ำ

การเปลี่ยนระบบการผลิต จากการเกษตรเพื่อยังชีพไปสู่การเกษตรเพื่อขาย ยังเป็นเงื่อนไขที่ทำให้องค์กรเหมืองฝายมีความอ่อนแอลงด้วย เพราะองค์กรเหมืองฝายมีภาระในการจัดหาปริมาณมากขึ้น ในขณะที่สมาชิกเหมืองฝายกลับมีเวลาและแรงงานในการดูแลรักษาเหมืองฝายลดลง

ซึ่งความขัดแย้งนี้สะท้อนถึงวิถีชีวิตที่แตกต่างกันของกลุ่มคนในเรื่องการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่อตอบสนองเป้าหมายที่แตกต่างกัน คุณค่าของทรัพยากรน้ำต่อวิถีชีวิต สิทธิในการใช้ทรัพยากรน้ำ ตลอดจนความเป็นธรรมในการจัดสรรน้ำ

การปรับเปลี่ยนการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเหมืองฝายบ้านฝายมูลคือการปรับเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์และความต้องการในการใช้น้ำของชุมชนกลุ่มผู้ใช้น้ำ และการสร้างเป็นฝายคอนกรีตแล้วก็ส่งผลต่อการระดมแรงงานในการขุดลอกฝายในระยะต่อมา เพราะในการขุดลอกฝายเหมืองนั้นต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน แต่ประชากรวัยแรงงานในชุมชนได้ไปทำงานนอกพื้นที่มากขึ้น ทำให้องค์กรประสบปัญหาการขาดแคลนแรงงานและหันมาเรียกเก็บค่าน้ำเพิ่มขึ้นเพื่อนำมาใช้ในการจ้างแรงงานทั้งจากบ้านฝายมูลและกลุ่มผู้ใช้น้ำบ้านอื่นๆ เพื่อมาทำงานเหมืองฝาย

งานวิจัยหลายเรื่องระบุถึงการที่คนหนุ่มสาวในชุมชนออกจากหมู่บ้านหางานทำในเมือง ทำให้การระดมแรงงานเพื่อซ่อมบำรุงฝายเช่นในอดีตไม่สามารถทำได้และมีการปรับเปลี่ยนฝายและลำเหมืองเป็นคอนกรีตทั้งหมด ซึ่งลดการใช้แรงงานในการซ่อมบำรุงฝาย

ถึงแม้ว่าองค์กรการจัดการทรัพยากรน้ำจะมีการปรับเปลี่ยนในหลายๆ ด้านแต่การจัดการน้ำขององค์กรก็ยังคงมีความสำคัญกับชุมชนไทยพวนและกลุ่มผู้ใช้น้ำและสามารถบริหารจัดการน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะการปรับเปลี่ยนในทุกด้านก็เป็นไปตามสภาพการณ์ปัจจุบัน

7.3 ข้อเสนอแนะ

การจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ไม่สามารถที่จะใช้วิถีทางวิทยาศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาได้แบบเบ็ดเสร็จอีกต่อไป กระบวนการเรียนรู้ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเริ่มมีบทบาทที่สำคัญในเวทีโลกมากขึ้น การจัดการทรัพยากรแบบรวมศูนย์ของรัฐไม่อาจนำมาซึ่งการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนได้ การกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรไปสู่ชุมชนในระดับรากหญ้าเป็นแนวทางใหม่ที่รัฐบาลกำลังให้ความสำคัญมากขึ้น

การนำเสนอระบบหรือสถาบันในการจัดการทรัพยากรในรูปแบบดั้งเดิม เพื่อให้สังคมมีทางเลือกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นฐานของระบบคุณค่าและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดย

การจัดการน้ำผ่านองค์กรเหมืองฝายเป็นระบบการผลิตของชุมชนที่มีความสอดคล้องกับระบบนิเวศ คำนี้ถึงความสมดุลระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของชุมชน มีการกำหนดกฎระเบียบในการจัดสรรน้ำอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน

การส่งเสริมให้การจัดการทรัพยากรน้ำในรูปแบบขององค์กรเหมืองฝายให้สามารถดำรงอยู่ได้ จะทำให้การจัดการทรัพยากรน้ำเป็นทางเลือกอีกรูปแบบหนึ่งได้ โดยผลดีจากการจัดการน้ำระบบเหมืองฝายมีดังนี้

1. ก่อให้เกิด กฎกติกา มาตรการในการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันของชุมชน
2. เป็นกลุ่มองค์กรที่เข้มแข็ง สามารถจัดการทรัพยากรน้ำได้ด้วยตนเองอย่างเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย
3. เป็นการนำไปสู่การเรียนรู้ของชุมชนร่วมกันในการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกัน
4. สามารถสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันของชุมชนระหว่างชุมชน และในระดับลุ่มน้ำ

นอกจากนี้องค์กรเหมืองฝายบ้านฝายมูลก็ได้ให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรในด้านอื่นๆ ด้วย เช่น ป่าไม้บริเวณต้นน้ำเหนือฝาย และ อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในเขตหน้าฝาย ซึ่งการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนนั้นไม่เพียงแต่สร้างความร่วมมือในชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำแต่ยังนำไปสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรในด้านอื่นๆ ดังที่กล่าวมาแล้วอีกด้วย นอกจากนี้ผู้วิจัยได้สรุปข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

7.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

(1) รัฐบาลควรรับรองสิทธิชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ป่า, ที่ดิน, น้ำและ ทรัพยากรพันธุกรรม โดยคำว่า “สิทธิชุมชน” อยู่ในกรอบของการบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรร่วมกันจะเป็นในรูปแบบของหลายหมู่บ้าน หลายตำบล หรือกลุ่มคนที่ประชาชนในชุมชนนั้นตกลงร่วมกันและควบคุมดูแลได้) ซึ่งจะสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญมาตรา 46 ที่รองรับสิทธิชุมชนดั้งเดิม และมาตรา 56 ที่รับรองสิทธิบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

(2) ควรมีการวางแผนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำจากชุมชนขึ้นไปสู่ระดับนโยบาย โดยร่วมกับหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องซึ่งต้องรับฟังความคิดเห็นการตัดสินใจจากประชาชนในชุมชนและประสานงานในการดำเนินการร่วมกัน

(3) การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนต้องอยู่บนหลักการของการมองระบบนิเวศแบบองค์รวม และสอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งความอยู่รอดของคนในท้องถิ่น รัฐ

ควรสนับสนุนการจัดการทรัพยากรน้ำแบบลุ่มน้ำ และให้หน่วยงานในจังหวัดที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำ ให้ความสนับสนุนและร่วมมือกับชุมชนในการจัดการทรัพยากร

การจัดการทรัพยากรน้ำผ่านองค์กรเมืองฝ่ายของชุมชนจึงเป็นการจัดการน้ำที่เหมาะสมกับแนวทางการจัดการทรัพยากรน้ำที่นำเสนอมา และควรมีหน่วยงานรัฐส่งเสริมสนับสนุนในด้านต่างๆ ให้องค์กรเมืองฝ่ายนี้คงอยู่ต่อไป

7.3.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

(1) กรมชลประทานจังหวัดน่านควรสนับสนุนระบบการจัดการน้ำแบบองค์กรเมืองฝ่ายดำรงอยู่ได้ ด้วยการสนับสนุนด้านงบประมาณในการซ่อมบำรุงฝาย และ ลำเหมือง และ ฝายกั้นน้ำของฝายทำหน้าที่การบริหารจัดการ

(2) อำเภอท่าวังผาควรสนับสนุนให้ชุมชนจัดการทรัพยากรน้ำโดยมีองค์กรเมืองฝ่ายเป็นต้นแบบการจัดการน้ำของอำเภอ

(3) ผู้นำชุมชนและผู้ใช้น้ำจากองค์กรเมืองฝ่ายควรให้การสนับสนุนในกิจกรรมของเมืองฝายทั้งในด้านกำลังคน และงบประมาณเพื่อให้องค์กรเมืองฝายดำรงอยู่ต่อไป

7.3.3 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

งานวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงพัฒนาการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเมืองฝายบ้านฝายมูล และการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการน้ำ โดยปัจจุบันคณะกรรมการบริหารฝายน้ำอย่างลูกที่ 1 ได้เสนอของบประมาณจากกรมชลประทานจังหวัดน่าน เพื่อเสริมสันฝายให้สามารถกักเก็บน้ำได้มากกว่าเดิมและแข็งแรงมากขึ้น สร้างลำเหมืองคอนกรีตให้กับทุกหมู่บ้านเพื่อลดการใช้แรงงานในการขุดลอกลำเหมือง และประตูเปิด-ปิด น้ำ ให้แต่ละพนังกั้นน้ำ คาดว่าจะได้รับการอนุมัติงบประมาณในปี พ.ศ. 2548 เพื่อเริ่มดำเนินการก่อสร้าง ทางคณะกรรมการบริหารคาดว่าจะสามารถช่วยแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแรงงานในการขุดลอกลำเหมืองได้ และคาดว่าจะสามารถทำให้กลุ่มผู้ใช้น้ำจ่ายค่าน้ำลดลงได้ จากการขอรับงบประมาณจากกรมชลประทานนี้ ทำให้ผู้วิจัยคาดว่าน่าจะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างไรต่อไป และขอเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปดังต่อไปนี้

(1) รูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเมืองฝายบ้านฝายมูลจะมีการปรับเปลี่ยนอย่างไรภายหลังจากการขอรับงบประมาณจากกรมชลประทานเพื่อจัดสร้างลำเหมืองคอนกรีต

(2) การเกษตรเชิงพาณิชย์ที่มีแนวโน้มการใช้น้ำเพิ่มมากขึ้นในระหว่างฤดูการทำนาและนอกฤดูการทำนา อาจจะก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการใช้น้ำระหว่างชุมชน กลุ่มผู้ใช้น้ำร่วมกัน การจัดการทรัพยากรน้ำที่มีอยู่จะสามารถแก้ไขปัญหายังไง

แนวทางการศึกษาวิจัยในครั้งต่อไปนี้เป็นเพียงแนวทางการทำวิจัยในปัญหาเรื่อง
ทรัพยากรน้ำ ซึ่งการจัดการน้ำขององค์กรเหมืองฝายนั้น เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรในด้าน
อื่นๆ เช่น ป่าไม้ และพันธุ์สัตว์น้ำ เป็นต้น

ในปัจจุบันปัญหาความขาดแคลนน้ำในหลายๆ พื้นที่ของประเทศได้ก่อให้เกิด
ความขัดแย้งในเรื่องการใช้น้ำ จนกลายเป็นประเด็นปัญหาในระดับประเทศ ซึ่งการแก้ไขปัญหา
เรื่องน้ำจำเป็นที่จะต้องสรรหาวิธีการแก้ไขปัญหาที่ให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด เพื่อให้
การแก้ไขปัญหасสามารถทำให้จริงและสามารถใช้ทรัพยากรน้ำที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าและยั่งยืนต่อไปใน
อนาคต

The logo of Chiang Mai University is a circular emblem. In the center is a stylized elephant facing left, with a traditional Thai lamp (Lampang) on its back. The lamp has a flame and radiating lines. The elephant is surrounded by a circular border containing the university's name in Thai script at the top and 'CHIANG MAI UNIVERSITY 1964' at the bottom. There are decorative floral motifs on either side of the elephant.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University.
All rights reserved